

НАУКОВО-ПРАКТИЧНЕ ВИРІШЕННЯ ПРОБЛЕМИ ДЕРЖАВНО-ГРОМАДСЬКОГО УПРАВЛІННЯ В ОСВІТІ

У статті подано загальне бачення вирішення проблеми державно-громадського управління в освіті, розкрита ефективна модель самоврядування громади учнів, батьків і вчителів, винайдені умови ефективної роботи шкільних громад.

Ключові слова: Конституція України, закон України, державно-громадське управління, шкільна громада, надлишково-керована організація.

Актуальність та постановка проблеми у загальному вигляді. В Україні відбуваються кардинальні зміни в усіх галузях життя суспільства, держава переходить до інноваційної моделі державно-громадського управління. Запорукою такого її розвитку є активний пошук нових форм і методів управління державою; перехід до ринкових відносин; комерціалізація та інтелектуалізація виробництва і установ; виникнення нових галузей виробництва, науки і культури; масове впровадження прогресивних технологій та інше.

В Україні завершено перший найскладніший етап політичних і екологічних трансформацій, започатковано демократичні засади управління соціальними системами, сформовано інститут ринкової економіки, розпочато розбудову громадянського суспільства та комплексну інтеграцію до глобальних систем міжнародної взаємодії.

Демократичні перетворення, що останнім часом відбуваються в Україні, висунули на перший план проблему якісної перебудови управлінської діяльності в усіх сферах суспільного життя. Особливе місце серед реалій сьогодення посідає проблема освіти, яка привертає увагу державних діячів, науковців, практиків, зокрема її сектор управління. Освіта вважається сферою, що найбільшою мірою відповідає за засвоєння новими поколіннями громадських обов'язків й правил спільної відповідальності за участь в управлінні. Національною доктриною розвитку освіти України визначено, що сучасна система управління сферою освіти має розвиватись як державно-громадська, враховувати регіональні особливості, тенденції до зростання автономії навчальних закладів, конкурентоспроможності освітніх послуг.

Однак невирішеною в теорії і практиці залишається проблема державно-громадського управління й недостатньої готовності керівників до його впровадження та стихійної діяльності в цьому напрямі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Згідно з дослідженнями вчених Крижка В.В., Мамабви І.О., Шульги Л., Рогової В.Б., Семигіна Т.В., Григораш В.В., Касьянкової О.М., Мармази О.І., Кузьменка В.В., Слюсаренка Н.В., Товстухи К.М. сучасна освіта в її широкому розумінні виконує ряд соціально значущих, цивілізаційно визначених функцій:

- політичну – відтворення існуючої системи влади й управління;
- економічну – відтворення й розвиток певного способу виробництва;
- соціальну – відтворення певних соціальних груп і відношень між ними;
- гуманістичну – відтворення й розвиток особистості.

Орієнтація сучасної освіти коливається в системі давно визначених координат, що означають два полюси людського розвитку й світорозуміння. Йдеться про два протилежні підходи до суспільного розвитку. Суспільство, у якому свобода й права людей зневажаються, у якому одні люди використовують інших як засіб (у тому числі й через освіту), ми з повним правом визначаємо як антигуманне. Суспільство ж, у якому свобода й права поширюються на всіх його громадян, коли кожна особистість завжди вважається метою й ніколи – засобом, визначається як гуманне.

За всієї очевидної доцільності втілення другого з названих підходів, сьогодні у світі продовжує домінувати авторитарна модель освіти, яка забезпечує відтворення людини

насамперед як “засобу виробництва”. Учні переважно позбавлені права на самостійність у навчальному процесі, їхня діяльність обмежена вузькими, регламентованими можливостями.

Сьогодні, у зв’язку зі зміною епох, можна вести мову лише про передумови становлення особистісно-орієнтованої освіти, за якої домінуючою функцією може стати гуманістична.

Формулювання цілей статті. Розкрити шляхи вирішення державно-громадського управління в освіті, обґрунтувати сутність питання про учнівське самоврядування, винайти умови ефективної роботи шкільних громад.

Виклад основного матеріалу. Отже, демократія й освіта є життєво важливою частиною будь-якого суспільства. На відміну від авторитарних суспільств, які намагаються вкорінювати стан інертного схвалення, метою демократичної освіти є виховання громадян із незалежним, допитливим і аналітичним світоглядом, проте глибоко обізнаних з правилами й практикою демократії. Бо демократія – це не тільки великі права, а й велика відповідальність. Такі речі треба набути, їх треба навчитися. І навчати цього повинна школа.

Для ефективності шкільних громад необхідно дотримуватися певних умов:

По-перше, громадські ради з питань освіти повинні не призначатись, а обиратись демократичним шляхом усіма жителями відповідного шкільного району.

По-друге, вони мають бути наділені повноваженнями та правами, а саме: визначати основні напрямки освітньої політики шкільного району; формувати бюджет установ освіти та його розподіл; вирішувати кадрові питання: призначати керівників шкіл, приймати на роботу вчителів і т.д.

Для того, щоб управління було ефективним, школа має стати самоврядувальною громадою учнів, батьків і вчителів (рис.1).

Рис.1. Державно-громадське управління школою

Розбудова демократичної правової держави значною мірою визначається рівнем правової культури суспільства. Від активності самих людей у захисті своїх прав залежить поліпшення ситуації із правами людини в нашій країні.

Зміни в суспільстві вимагають змін у школі. Перед школою стоїть непросте завдання щодо подолання авторитарних традицій, сформованих десятиліттями. Якщо ми хочемо, щоб

школа готувала дітей до життя в демократичній правовій державі, то вона повинна бути заснована на демократичних цінностях і повазі до прав людини [1; 2].

У цьому – надзадача школи: випускати в життя нові покоління громадян.

Одним із найважливіших прав людини є право на участь в управлінні справами держави. Не випадково школярі, педагоги й батьки мають право на участь в управлінні школою. Саме участь педагогів, учнів і батьків в управлінні освітньою установою здатна допомогти школі змінитись, стати більш демократичною, відповідати сучасним реаліям.

Сьогодні в кожній школі є ряд питань, від розв'язання яких залежить життя учнів. Слід прагнути вирішувати більшість цих питань з урахуванням точки зору шкільного самоврядування.

Учнівське самоуправління має розглядатися, насамперед, не як один з елементів виховної роботи школи, а як самостійний громадський інститут, що дозволяє учням реалізувати своє право на участь в управлінні освітньою установою. Суть питання про учнівське самоврядування полягала в зміні системи взаємовідносин суб'єктів шкільного процесу. Учнівське самоуправління – це можливість подолання ситуації, коли в школі нічого не залежить від самих школярів.

Включення учнів у процес управління школою також відкриває можливість для активізації власної діяльності учнів заради розв'язання шкільних проблем. Школа стає об'єктом інноваційної активності учнів, а учні, у свою чергу, учасниками процесу модернізації освіти.

Ще 1992 року Джон Костер з Гарвардського університету запровадив поняття “надлишково-керована організація”. Такі організації надто слухняні й недостатньо лідерські, вони вкрай бюрократизовані структурами з низьким рівнем довіри до персоналу, сильним опором змінам, у них зростає страх і відчуження.

Яскравим зразком “надлишково-керованої організації” може бути будь-яка школа (окремі винятки підтвердять це правило). Якщо школа є надлишково-керованою організацією, це означає, що тут не діють механізми “тонкого налаштування” Без такого автоматичного налаштування неможливо нормальне функціонування шкільного організму.

Педагогічна система школи, яка тримається на “зовнішньому управлінні”, ніколи не буде живою, самодостатньою, лідерською, гнучкою і просто адекватною місцевим реаліям. Тож слід створювати підґрунтя для її нормального розвитку, розпочавши реальний перехід до школо-базованого менеджменту і лідерства.

Для того, щоб школа стала нормально керованою організацією, слід передусім ліквідувати функціональну надлишковість. З цією метою слід:

1. Розвантажити школу від необхідності виконувати функції, які не мають безпосереднього відношення до її місії, залишивши за нею функції, які вона реально може виконувати за існуючого штатного розкладу та оплати праці педагогічного персоналу.
2. Прибрати таке типове для посттоталітарного суспільства явище, як надлишковість функцій державного управління освітою, яке чинить надмірний тиск на керівників навчальних закладів, створює негативний імідж управлінських структур в очах педагогічної громадськості й зрештою стає гальмом для розвитку освіти.

Стаття 5 Закону України “Про загальну середню освіту” визначає перелік завдань загальної середньої освіти:

1. Виховання громадянина України.
2. Формування особистості учня (вихованця), розвиток його здібностей і обдарувань, наукового світогляду.
3. Виконання вимог Державного стандарту загальної середньої освіти, підготовка учнів (вихованців) до подальшої освіти і трудової діяльності.
4. Виховання в учнів (вихованців) поваги до Конституції України, державних символів України, прав і свобод людини і громадянина, почуття власної гідності,

відповідальності перед законом за свої дії, свідомого ставлення до обов'язків людини і громадянина.

5. Реалізація права учнів (вихованців) на вільне формування політичних і світоглядних переконань.
6. Виховання шанобливого ставлення до родини, поваги до народних традицій і звичаїв, державної та рідної мови, національних цінностей українського народу та інших народів і націй.
7. Виховання свідомого ставлення до свого здоров'я та здоров'я інших громадян як найвищої соціальної цінності, формування гігієнічних навичок і засад здорового способу життя, збереження і зміцнення фізичного та психічного здоров'я учнів (вихованців).

Стаття 38 цього ж Закону визначає перелік повноважень (функцій) загальноосвітнього навчального закладу:

1. Задовольняє потреби громадян відповідної території в здобутті повної загальної середньої освіти.
2. Забезпечує єдність навчання і виховання.
3. Розробляє та реалізує варіативну складову змісту загальної освіти.
4. Створює науково-методичну і матеріально-технічну бази для організації здійснення навчально-виховного процесу.
5. Забезпечує відповідність рівня загальної середньої освіти Державному стандарту загальної середньої освіти.
6. Охороняє життя і здоров'я учнів (вихованців), педагогічних та інших працівників загальноосвітнього навчального закладу.
7. Формує в учнів (вихованців) засади здорового способу життя, гігієнічні навички.
8. Забезпечує добір і розстановку кадрів (крім педагогічних працівників державного і комунального загальноосвітнього навчального закладу).
9. Встановлює відповідно до законодавства України прямі зв'язки з навчальними закладами зарубіжних країн, міжнародними організаціями тощо.
10. Додержується фінансової дисципліни, зберігає матеріально-технічну базу.
11. Видає документи про освіту встановленого зразка. Починається ця стаття Закону загальним твердженням про те, що школа "реалізує положення Конституції України "Про освіту", інших нормативно-правових актів у галузі освіти", а закінчується абстрактним "здійснює інші повноваження", що може розширити її функції до безмежності. Як бачимо, серед перелічених функцій є і явно "не підйомні" (яка школа в змозі самостійно створити науково-методичну і матеріально-технічну бази?!) і цілком реалістичні (хто, як не ми разом з батьками, подбає про формування в учнів засад здорового способу життя?!).

Саме структура управлінських функцій має визначати структуру управлінської підсистеми. Якщо це правило ігнорувати, як наслідок з'являється структурна надлишковість або структурна недостатність системи управління.

Ієрархію управління системою освіти слід вибудовувати таким чином, щоб не допускати надлишковості структур, ланок управління та людей. Уникати структурної надлишковості особливо важливо в умовах крайньої обмеженості ресурсів. Наприклад, ліквідація (чи зведення до мінімуму) такої структури як централізована бухгалтерія може дати імпульс до якомога ефективнішого використання ресурсів на рівні закладу освіти.

Вибудовуючи оптимальну структуру управління, необхідно віднайти розумний баланс між "централізованим управлінням" і академічною автономією, між "єдиною державною політикою в освіті" і свободою педагогічної думки та дії, між жорстким контролем за роботою закладів освіти і довірою, між "захищеністю інформації" та прозорістю.

У сучасних умовах передусім має зазнати радикальної трансформації традиційний підхід до управління школою.

Децентралізація управління системою освіти має наступні переваги: повноваження ухвалювати рішення переносяться з центру на периферію, з вищих рівнів освітньої ієрархії на низовий операційний рівень; децентралізована структура управління системою освіти більш гнучка, вона чуйніша до місцевих потреб; делегування влади на місцевий рівень передбачає зростання відповідальності та розширення кола обов'язків шкільної громади; децентралізовані структури ефективніші й швидкіші порівняно з громадськими й повільними централізованими; глибоке знання освітніх ресурсів та невикористаних резервів, посилення професійної компетентності вчителів відбувається лише на місцевому рівні; децентралізація посилює участь безпосередніх учасників освітнього процесу у вирішенні всіх питань розвитку школи.

Потрібен принципово новий тип управлінської структури, який ґрунтуватиметься на проектному принципі організації діяльності та на партнерстві. В такій досить гнучкій організації людей пов'язуватиме не жорстка ієрархічна підпорядкованість, а спільна зацікавленість у реалізації перспективних ідей, трудова етика та культура досягнень. В умовах колегіального вирішення всіх важливих питань керівник здійснюватиме винятково координаційні функції.

В Україні сільська школа займає особливе місце передусім завдяки тій ролі, яка традиційно відводилася їй у житті села. Саме тому на початку XXI століття постає проблема побудови такої моделі сільської школи, в яких були б створені умови для повноцінного інтелектуального, фізичного, духовного розвитку кожної дитини.

Сільська школа в Україні розглядається як сукупність різних типів загальноосвітніх навчальних закладів, що функціонують у сільській місцевості, різноманітних щодо наповнюваності класів (нечисленні, неповно комплектні I та II ступенів та типові повно комплектні школи I-III ступенів), територіального розташування (приміські; школи, що функціонують у селищах та великих селах з кількістю населення 5-15 тис. мешканців; школи, віддалені від великих населених пунктів), соціального оточення, національного складу (багатонаціональні, національні). А тому процес реформування освіти в Україні є спробою застосування нових форм роботи у межах традиційної освіти. Як наслідок нові освітні технології, сучасні методи та форми навчання спрямовуються на вирішення надзвичайно важливого завдання, зумовленого стрімким розвитком науково-технічного прогресу: створення щонайкращих умов для саморозвитку особистості, атмосфери співпраці, взаємодії, взаємонавчання.

Практична діяльність доводить, що освітній простір школи має:

- адаптуватися до життєвих ситуацій, які швидко змінюються шляхом самостійного здобуття необхідних знань; доцільно їх застосовувати на практиці для вирішення різноманітних проблем, щоб упродовж усього життя мати нагоду знайти в ньому своє місце;
- самостійно критично мислити, вміти реально бачити проблеми і шукати шляхи їх подолання, у тому числі з використанням сучасних інформаційних технологій;
- грамотно працювати з інформацією, тобто вміти збирати необхідні для розв'язання певних завдань факти, аналізувати їх, висувати гіпотези вирішення проблем, робити необхідні узагальнення, формувати аргументовані висновки;
- бути комунікабельним, контактним в різних соціальних групах;
- самостійно працювати над розвитком власної моральності, інтелекту, культурного рівня.

Тому випускник сільської школи, який житиме і працюватиме в прийдешньому тисячолітті, повинен стати в процесі навчання особою, яка реалізуватиметься (людина з добре розвиненим усвідомленням своїх здібностей і потреб), прагне до підтримки інших людей (уміє цінувати стосунки з іншими людьми і розвиває різноманітні стосунки з ними), сприймає життя як постійне навчання (постійно набуває нових знань з умінням реагувати на умови мінливого зовнішнього світу), стане висококваліфікованим працівником (наявність вмінь, здібностей для якісної роботи), є інформованим громадянином (добре поінформована

в питаннях історії, політичної ситуації і реальних потреб суспільства, яка з глибоким інтересом реагує на національні і міжнародні проблеми).

Значні проблеми виникають у зв'язку з майбутньою профілізацією сільської школи. Сільська школа – це переважно школа 1-3 ступенів. У школах 1-3 ступенів число старшокласників, як правило, незначне. Якщо паралельні класи відсутні, в класі всього 10-15 учнів, то створити профільні групи в класах неможливо. Тому, на нашу думку, варта особливої уваги ідея полтавського педагога-науковця Н.І. Шиян, яка пропонує запровадити в старших класах сільських шкіл так зване різнорівневе навчання. Суть його в тому, що в кожному класі вчитель навчатиме учнів свого предмета на трьох рівнях – ті учні, “які обрали даний предмет як свій професійний, вивчатимуть його на найвищому, найбільш складному рівні за спеціальною програмою; ті учні, для яких цей навчальний предмет не є профільним, але близьким до його профілю, будуть вивчати його на середньому рівні; решта учнів вивчатимуть предмет на третьому рівні, що дасть їм необхідний загальноосвітній мінімум знань. Таким чином можна було б вести профільну підготовку в кожній сільській школі, не переводячи учнів у якісь спеціалізовані інтернати. По-перше, це вимагає значних коштів, яких немає, а по-друге, це загрожує сільській середній школі втратою старших класів, що рівносильне її закриттю. Однак при всій прозорій легкості такого вирішення проблеми профілізації в сільській школі, труднощі тут значні. Ще немає спеціальної методики і підручників чи посібників для різнорівневого навчання. Експерименти в цьому напрямку ще тільки плануються. І головне, нелегка праця вчителя на трьох рівнях має вище оплачуватись, а коштів на це ще ні на державному, ні на обласному, ні на районному рівнях немає. А ідея, повторюємо, варта уваги, вона може сприяти вирішенню однієї з найскладніших проблем профілізації.

Сільські навчальні заклади завжди мали значно більше громадське значення, ніж міські школи. Вони були на селі культурними центрами, на концертах шкільної художньої самодіяльності, як правило, присутнє все село. Учителі – найактивніші громадські діячі, вони беруть найбільш активну участь, наприклад, в організації виборчих дільниць, у проведенні виборів та інших громадських заходів. Справедлива думка, що якщо в селі зникає школа, то зникає й село, бо його покидають молоді батьки, щоб їх діти могли десь учитися. Тому доля школи на селі – це доля самого села, інакше земля залишиться без господарів.

Умови, в яких перебувають сьогодні сільські школи України, характеризуються, як ми вже зазначили, дальшим зменшенням їх кількості, середньої наповнюваності (285 учнів, враховуючи й великі школи у селищах міського типу та приміських селах) та середньої наповнюваності класів (21,3 учня, враховуючи й згадані вище великі школи. У початкових школах України є близько 11 тисяч класів-колективів, що об'єднують учнів двох класів, якщо, у них разом є менше ніж 25 учнів, або 3-х класів, якщо, у них разом є менше ніж 15 учнів.

Проблема полягає в тому, що в переважній більшості сільських шкіл, де кількість учнів така, що паралельні класи відсутні, вчителям багатьох предметів хронічно не вистачає навантаження. Відповідно й заробітки їх низькі, а це не сприяє закріпленню кадрів, підвищенню їх професійної майстерності. Вчитель, у якого навантаження неповне, іноді не сягає й половини норми, а заробітна плата низька – не має стимулів до роботи, не впевнений у завтрашньому дні, не працює над собою. Його робочий тонус узагалі знижений. Творчої роботи від нього чекати важко. Вихід з цієї ситуації, на нашу думку, може бути тільки в перебудові системи вузівської підготовки вчителів. Для сільської школи необхідно готувати вчителя більш широкого профілю, що міг би викладати низку більш чи менш споріднених предметів, і таким чином проблема нормального навантаження для вчителя була б знята, а разом з нею і проблеми заробітної плати, більшої зацікавленості вчителя в результатах своєї праці, скріплення молодих учительських кадрів на селі.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Вирішувати актуальні проблеми, на наш погляд, слід послідовно, бо потреби в перебудові освіти і розвитку відповідної навчально-матеріальної бази очевидні вже сьогодні. Задля цього освітяни мають поглибити

свої знання щодо політики впровадження та практики використання інформаційно-комунікативних технологій для того, щоб розширити, поліпшити та вдосконалити процеси навчання та викладання в ХХІ ст., тоді і в сільській школі учень стане конкурентоспроможним на ринку праці.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Аксіологічний потенціал державного управління освітою. Навч. посібник / Крижко В. В., Мамабва І. О. – К.: Освіта України, 2005. – С. 103.
2. Бегей В. М. Демократизація управління загальноосвітньою школою. – Тернопіль: ЛДУ, 1994. – С. 56.
3. Григораш В.В., Касьянова О.М., Мармаза О.І. Управління навчальним закладом: Навчально-метод. посібник. У 2 ч. – Харків: Ранок, 2003. – С. 89.
4. Державна національна програма “Освіта (Україна ХХІ ст.)”. – К.: Райдуга, 1994. – С. 78.
5. Довбиш І. Модель державно-громадського управління ЗНЗ // Директор школи, ліцею, гімназії, 2006. – № 1. – С. 72-74.
6. Єльнікова Г. Теоретичні підходи до моделювання державно-громадського управління // Директор школи. – 2003. – С. 12-15.
7. Закон України “Про вищу освіту” // Освіта України. – Від 26 лютого 2002 р. – №17(313). – С. 89.
8. Закон України “Про загальну середню освіту” // Освіта України: Нормативно-правові документи МОН України, 2001. – С. 88.

Морев А.А.

НАУЧНО-ПРАКТИЧЕСКОЕ РЕШЕНИЕ ПРОБЛЕМЫ ГОСУДАРСТВЕННО-ОБЩЕСТВЕННОГО УПРАВЛЕНИЯ В ОБРАЗОВАНИИ

В статье изложено общее видение решения проблемы государственно-общественного управления в образовании. Раскрыта эффективная модель самоуправления общества учеников, родителей и учителей, найдены условия эффективной работы школьных обществ.

Ключевые слова: Конституция Украины, закон Украины, государственно-общественное управление, школьное общество, надуправляемая организация.

Morev A.A.

THE SCIENTIFIC-PRACTICAL SOLUTION OF THE PROBLEM OF THE STATE-PUBLIC MANAGEMENT IN EDUCATION

In the article it is provided a general vision of the problem of the state-public management in education. It is discovered the effective form of the self-government group of the pupils, parents and teachers. It is revealed the conditions of the efficient work of school communities.

Key words: the constitution of Ukraine, the law of Ukraine of the state and public administration, a school community, an over-driven organization.

УДК 373.23; 373.24

Назаренко Л.М.

ОРГАНІЗАЦІЯ ВИХОВАННЯ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ З ОГЛЯДУ НА АКсіОЛОГІЧНИЙ ПІДХІД

У статті розглядаються проблеми формування ціннісно-сислової сфери особистості в дошкільному віці. Зазначений процес обумовлюється необхідністю створення такого життєвого простору, в якому забезпечуватимуться співпраця педагогічних працівників дошкільних навчальних закладів з батьками, наступність родинного та дошкільного виховання, активізація виховної функції сім'ї, упровадження сучасних виховних методик.